

ность или существуют обстоятельства, исключаящие противоправность и наказуемость, а также обстоятельства, влекущие освобождение от ответственности, то доказывание других обстоятельств является бессмысленным.

Түйін

Бұл ғылыми мақалада әкімшілік құқық бұзушылық туралы істері бойынша дәлелдеудің заты анықталады, соның ішінде Қазақстан Республикасы ІІО-ы қарастыратын.

Әкімшілік жауаптылықтан босатуға әкеліп соғатын және дәлелдеу шегі туралы қарастырылған. Осының негізінде автормен дәлелдеу процесін жетілдіру бойынша бір-қатар ұсыныстар берілген.

Resume

In given scientific clause the subject is defined(determined) to prove on businesses about administrative offences in particular considered(examined) law-enforcement bodies of Republic of Kazakhstan.

The circumstances attracting clearing of the administrative responsibility and border to prove are studied. On the basis of which by the author are given a number(line) of the offers on perfection of process to prove.

Тұрғанбаева Л. С., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ ізденушісі

КӘСІПОРЫННЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Табиғатты пайдалану экономиканың дамуын басқару мен жоспарлаудың құрамды бөлігі болып табылады. Сондықтан табиғатты қорғау шараларын жоспарлауды жетілдіру сұрақтары, табиғатты қорғау шараларының экономикалық негіздемелері ерекше өзектілікке айналды. Өнеркәсіптік кәсіпорын деп елдің территориясындағы және тауарлық өнімдерді алу мақсатында құрылған мемлекеттік, аралас, біріккен, шетелдік, кооперативтік немесе басқа өндірістік бірлікті (бірнеше бірліктердің бірігуін) түсінеді¹.

Бүгінгі таңда кәсіпорынның экологиялық-құқықтық мәртебесіне қатысты сұрақтарда өзекті мәселе болып отыр. Атап айтқанда, өнеркәсіптік кәсіпорын қоршаған ортаны ластаудың «көш басшысына» айналуға. Мәселен, Қарағанды облысы бойынша тек қана «АрселорМитталТемиртау» АҚ кәсіпорынының өзі қоршаған ортаға 30 млн. 145 мың теңге көлемінде зиян келтіріп отыр. Нұра-Сарысу экологиялық департаменті ағымдағы жылдың мамыр айында «АрселорМитталТемиртау» АҚ кәсіпорынына Нұра өзені мен Самарқан су қоймасына өте жоғары көлемде зиянды өнеркәсіп қалдықтарын тастағаны үшін зиянды өндіріп алуға 30 млн. 145 мың теңге талап етті. Ал бұл талапты «АрселорМитталТемиртау» АҚ дер кезінде ескерген жоқ. Бірақ, қазір келтірілген зиян өндірілді. Сонымен қатар, кәсіпорын эксплуатация ережесін және атмосфераны ластауды тазартатын құрал-жабдықтарды пайдаланбағаны, ағын суды ластағаны үшін, сондай-ақ, міндетті мемлекеттік экологиялық сараптама туралы заңнама талаптарын

орындамағаны үшін жалпы сомасы 467200 теңге көлемінде әкімшілік жауапкершілікке тартылды².

Қазақстан бойынша өткен жылы Экологиялық кодексті бұзғаны үшін сот тәртібімен 119 кәсіпорын жұмысы тоқтатылды. Бұл туралы Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау Министрлігінің (ҚР ҚОҚМ) брифингінде ҚР ҚОҚМ экологиялық реттеу және бақылау комитетінің төрағасы Мұрат Рахимбергенов хабарлады.

ҚР ҚОҚМ экологиялық реттеу және бақылау комитетінің төрағасы Мұрат Рахимбергенов «Экологиялық кодексті қабылдаумен табиғатты қорғауды бақылау күшейтілді» — деп хабарлады. «2008 жылы 7 мыңға жуық шаруашылық субъектілеріне тексеру жүргізілген. Жалпы саны 17,9 млрд. теңгеден астам болатын субъектілер әкімшілік жауапкершілікке тартылған. Олардан 15 млрд. теңге өндірілген. Экологияға зиян келтіргені үшін 20,4 млрд. теңге өндіріп алуға 1530 талап-арыз ұсынылған. Оның ішінде 8 млрд. теңге өндірілді, шаруашылық қызметін тоқтату туралы 175 материал сотқа жіберілді, олардың ішінде 119 кәсіпорын қызметі сот тәртібімен уақытша тоқтатылған. Тексеру барысында, әсіресе, су қорғау аймақтарында сақталатын талаптарға ерекше көңіл бөлінді. Жалпы 427 шаруашылық субъектісі тексерілді. Жеті объектіге мемлекеттік экологиялық сараптама қорытындысы жүргізіліп, 46 іс сот органына жіберілген»³.

Менің пікірім бойынша, егер өнеркәсіп кәсіпорындарының қызметінің негіздерін бекітетін заңнамалық нормативтік актілерде осы кәсіпорындардың экологиялық құқықтары мен міндеттері айқын көрсетілгенде мұндай экологиялық құқық бұзушылықтар аз болар еді.

Жоғарыда келтірілген фактілерге сүйене отырып, өнеркәсіп кәсіпорындары қызметінің құқықтық негіздерін талдау арқылы кәсіпорынның құқықтық мәртебесін қарастыратын нормативтік құқықтық актілерде кәсіпорынның шаруашылық қызметіне қойылатын экологиялық талаптар жоқ екендігі туралы қорытынды шығаруға болады.

Біздің мемлекетіміз тұрақты дамуға көшу барысында аталған нормативтік құқықтық актілерді экологизациялау қажет.

Жоғарыдағы мән-жайларды ескерсек, «кәсіпорынның экологиялық-құқықтық мәртебесінің» түсінігі талдауды қажет етеді. Оның мазмұнын талдап, кәсіпорындардың негізгі экологиялық құқықтары мен міндеттерін заңнамада бекіту керек.

Бұл қатынасқа субъектілер болып өнеркәсіптік және өнеркәсіптік емес кәсіпорындар түсе алады. Біріншісіне, өзінің қызметін өнеркәсіптік саласында жүзеге асыратын кәсіпорындар жатады. Бұл саладағы қызметті 11 қаңтар 2007 жылғы ҚР-ның «Лицензиялау туралы» Заңы анықтайды⁴. Осы Заңның 12-ші бабы «Өнеркәсіптік саласындағы қызметті лицензиялау» деп аталады.

Ғалым О. И. Саморукованың көзқарасы бойынша, «Кәсіпорынның экологиялық-құқықтық мәртебесі деп кәсіпорынның табиғатты ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету бойынша, соның ішінде олардың экологиялық құқықтарын жүзеге асыруға кепіл беретін және экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілік белгілейтін заңнамамен бекітілген құқықтары мен міндеттер жиынтығы», — табылады⁵.

Жалпы, бұл анықтамамен келісе отырып, анықтаманың мазмұнындағы экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілік ұғымын енгізгені дұрыс емес деп ойлаймыз. Біздің пікіріміз бойынша, кәсіпорынның экологиялық-құқықтық мәртебесі деп кәсіпорынның табиғатты ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғауды қамтама-

сыз ету бойынша, соның ішінде олардың экологиялық құқықтарын жүзеге асыруға кепіл беретін және экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілік белгілейтін заңнамамен бекітілген құқықтары мен міндеттер жиынтығы деген анықтама дұрыс болып табылады. Осы жерде жауапкершілік пен міндеттер деген сөздердің қағаз жүзінде емес, заң жүзінде маңызын күшейту керек. Яғни кәсіпорынды ашпастан бұрын оның меншік иесі болашақта қандай міндеттер, жауапкершіліктер болатынын жақсы білу керек.

Табиғатты ұтымды пайдалану және қоршаған табиғи ортаны қорғауды қамтамасыз ету бойынша кәсіпорындардың негізгі міндеттері кәсіпорындарға қатысты экологиялық талаптардан туындайды. Ол ҚР-сы Экологиялық кодексінде көрсетілген. Яғни, «Шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптар және олардың түрлері» деп аталатын Экологиялық кодекстің 194 бабында «Экологиялық талаптар Қазақстан Республикасының аумағында жүзеге асырылатын шаруашылық және өзге де қызметке белгіленеді» делінген. ҚР ЭК 203 бабында өнеркәсіп, энергетика, көлік және байланыс объектілерін, ауыл шаруашылығы мақсатындағы және мелиорациялау объектілерін пайдалану кезіндегі экологиялық талаптар: өнеркәсіп, энергетика, көлік және байланыс объектілерін, ауыл шаруашылығы мақсатындағы және мелиорациялау объектілерін пайдалану белгіленген экологиялық талаптар ескеріліп және экологиялық тұрғыдан негізделген технологиялар, қоршаған ортаның ластануын болдырмайтын қажетті тазарту құрылыстары мен санитарлық күзет аймақтары пайдаланыла отырып жүзеге асырылуға тиіс. Аталған объектілерді пайдалану кезінде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін аз қалдықты және қалдықсыз технологиялар енгізілуіне тиіс. Бұл бап сілтемелі болып табылады, өйткені өнеркәсіптік қызметке қойылатын экологиялық талаптар толық айтылмаған, олар ЭК-тің «Жалпы экологиялық талаптар және табиғат пайдаланушылардың шаруашылық және өзге де объектілерді пайдалануға беру мен пайдалану кезіндегі жауапкершілігі» деп аталатын 199-шы бабында көрсетілген. Ал, бұл бапқа сәйкес өнеркәсіптік кәсіпорында тазарту, зиянды қалдықтарды жоятын және залалсыздандыратын, пайдалануға жарамай қалған қалдықтарды, қоршаған ортаны қорғау сапасының нормативін сақтауды қамтамасыз ету қондырғылары мен құрал-жабдықтары бар болуы қажет.

Өнеркәсіптік қызметтің экологиялық талаптарының барлығына талдау жасай отырып, кәсіпорынның экологиялық міндетін екі негізгі топқа бөлуге болады:

- өнеркәсіптік қызметтің қоршаған ортаға тигізетін жағымсыз әсерінің алдын алу міндеті;

- қоршаған ортаның бұзылу жағдайын қалпына келтіру міндеті.

Бірінші топқа кәсіпорынның келесі міндеттері кіреді:

- шаруашылық қызмет аясында пайда болатын қалдықтар, ластағыштар және тағы басқа заттармен қоршаған ортаны ластауды алдын алатын профилактикалық шаралар жүргізу;

- қоршаған ортаны қалдықтар, ластағыштар және тағы басқа заттармен нормативтік ластау шегінде шаруашылық қызмет объектілерін пайдалануды қамтамасыз ету;

- алғашқы шикізат пен қуат көздерін үнемдеу және ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету.

Кәсіпорынның экологиялық құқықтары келесідей:

- қоршаған ортаны қорғау мен сауықтыру жөніндегі шараларды жүзеге асыруға;

– Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысуға;

– мемлекеттік органдар мен ұйымдарға қоршаған ортаны қорғау;

– мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алуға;

– қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілер жобаларын әзірлеу кезеңінде оларды талқылауға қатысуға және әзірлеушілерге өз ескертпелерін ұсынуға;

– қоршаған ортаға байланысты жоспарлар мен бағдарламаларды дайындау процесіне қатысуға;

– Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының бұзылуы салдарынан өздерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беруге құқығы бар.

Жоғарыдағы жағдайларды ескерсек, кәсіпорын өзінің алдындағы экологиялық мәселелерді шешу жолдары туралы толық ақпарат ала алмайды. Өйткені көп жағдайда, экологиялық мәселелер бойынша экологиялық қызметтер немесе менеджер-кеңесшілер жетіспейді.

¹ www.lib.kstu.kz:8080/.../Sostavlenie,_@ekspertiza_i_audit_@ekol_dokumentacii_kaz.doc.

² Природоохранная прокуратура Карагандинской области взыскала с АО «АрселорМиттал Темиртау» 30 млн тенге за загрязнение окружающей среды / <http://pravo.zakon.kz/124485-prirodookhrannaja-prokuratura.html>

³ <http://pravo.zakon.kz/133107-v-kazakhstan-e-za-narushenie.html>

⁴ 11 қаңтар 2007 жылғы ҚР-ның «Лицензиялау туралы» Заңы.

⁵ Саморукова О. И. Эколого-правовой статус предприятия: Автореф. дис. канд. юрид. наук. — М., 2009. — С. 8.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы определения эколого-правового статуса предприятия, экологические права и обязанности предприятия. Также дается анализ экологическим обязанностям природопользователей и приведен ряд законодательных актов подлежащих экологизации.

Resume

In this article the author considers problems of defining of ecological-legal status of enterprise, ecological law and liability of enterprise. The author also gives analysis of ecology liability of the nature users and legislative deeds, liable to environment.